

legitimate interests of participants in civil legal relations]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*. № 13. 37-43. [in Ukrainian].

8. Shylin, D.V. (2019). Zahalni pytannia vykorystannia preiudytsii v kryminalnomu provadzhenni. [General issues of the use of prejudice in criminal proceedings]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*. Vyp. 4 (88). 157-165. [in Ukrainian].

9. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2004, March 18). [Civil Procedure Code of Ukraine]. *Kodeks Ukrainy №1618-IV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].

10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo stymuliuvannia investytsiinoi diialnosti v Ukraini. (2019, September 20). [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the stimulation of investment activity in Ukraine]. *Zakon Ukrainy №132-IX*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#Text> [in Ukrainian].

11. Rosinets, S. (2020). Obstavyny, yaki ne pidlihaiut dokazuvanniu v hospodarskomu protsesi. [Circumstances that cannot be proven in a commercial process]. Retrieved from: <https://surl.li/ydlxot> [in Ukrainian].

12. Husak, A., Ovod, A. (2019). Pro novi standarty dokazuvannia ta pravyla podannia dokaziv u hospodarskykh sudakh. [On new standards of evidence and rules for presenting evidence in commercial courts]. Retrieved from: <http://surl.li/xyddut> [in Ukrainian].

13. Bereznyi, O.I. (2016). Znachennia obstavyn vstanovlenykh u vyroku ta ukhvali sudu pro zakryttia kryminalnoho provadzhennia pry vyrishenni inshykh kryminalnykh provadzen. [The significance of the circumstances established in the verdict and court ruling on the closure of criminal proceedings in resolving other criminal proceedings]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. №33. 11-20. [in Ukrainian].

14. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2012, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Kodeks Ukrainy №4651-VI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

15. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (1991, November 6). [Commercial Procedural Code of Ukraine]. *Kodeks Ukrainy № 1798-XII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> [in Ukrainian].

16. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. (2005, July 6). [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. *Kodeks Ukrainy №2747-IV*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].

17. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. *Zakon №254k/96-VR*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

18. Pro sudoustrii i status suddiv. (2016, June 2). [On the judicial system and the status of judges]. *Zakon Ukrainy №1402-VIII*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].

19. Prodanyk, I.V. (2017). Protseualno-pravovi zasady provadzhennia u spravakh pro vzaiemopov'iazani zlochyny. [Procedural and legal principles of proceedings in cases of interrelated crimes]. *Dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09*. 230. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 12.11.2025

УДК 94 (477) «1990/1996»:351.74

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-10-16

Курас Дмитро Іванович,

кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та філософії права ННПП
Національної академії внутрішніх справ
dmitkur@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6153-6330

Шкуратенко Олена Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри теорії, історії та філософії права ННПП
kgpp@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1879-0085

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Перша половина 90-х років XX століття стала періодом глибоких політико-правових та інституційних

трансформацій у державах, що постали на теренах колишнього Радянського Союзу. Для України цей етап означав формування власної системи органів державної влади, невід'ємною складовою якої стали правоохоронні органи.

У статті здійснено історико-правовий аналіз процесу становлення системи правоохоронних органів України в умовах переходу від радянської адміністративно-командної моделі до демократичної правової держави у 1990–1996 роках. Виявлено основні закономірності та суперечності цього процесу, а також його пролонгований вплив на подальший розвиток національної правоохоронної системи.

Обґрунтовано, що ключовими складовими становлення правоохоронних органів у досліджуваній період були організаційна побудова системи, формування нормативно-правової бази, розмежування компетенції та підслідності між окремими органами, а також проблеми їх взаємодії в умовах правової невизначеності. Особливу увагу приділено аналізу суперечливого характеру реформ, зумовленого поєднанням інерції радянських управлінських підходів із декларованими демократичними принципами функціонування державних інституцій.

Вказано, що відсутність цілісної концепції реформування, кадрові та фінансові труднощі, надмірна централізація управління і дублювання повноважень негативно впливали на ефективність правоохоронної діяльності та рівень довіри суспільства до органів правопорядку. Водночас прийняття профільних законів і Конституції України 1996 року заклало нормативні та інституційні передумови для подальших реформ і адаптації правоохоронної системи до європейських стандартів.

Матеріали дослідження та сформульовані висновки можуть бути використані у процесі розроблення сучасних реформ у сфері правоохоронної діяльності, удосконалення нормативно-правового регулювання та формування науково обґрунтованих підходів до розвитку системи забезпечення законності і правопорядку в Україні.

Ключові слова: органи досудового слідства, міліція, поліція, правоохоронна система, правоохоронна діяльність, прокуратура, Служба безпеки України.

Kuras D., Shkuratenko O. CHARACTERISTICS OF CERTAIN ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE LAW ENFORCEMENT SYSTEM IN UKRAINE IN THE FIRST HALF OF THE 1990s

The first half of the 1990s was a period of profound political, legal and institutional transformations in the states that emerged on the territory of the former Soviet Union. For Ukraine, this stage meant the formation of its own system of state authorities, an integral part of which was law enforcement agencies.

The article provides a historical and legal analysis of the process of establishing the system of law enforcement agencies in Ukraine during the transition from the Soviet administrative-command model to a democratic state governed by the rule of law in 1990–1996. The main patterns and contradictions of this process are identified, as well as its prolonged impact on the further development of the national law enforcement system.

It is argued that the key components of the formation of law enforcement agencies during the period under study were the organisational structure of the system, the formation of the regulatory and legal framework, the division of powers and jurisdiction between individual agencies, and the problems of their interaction in conditions of legal uncertainty. Particular attention is paid to the analysis of the contradictory nature of the reforms, caused by the combination of the inertia of Soviet management approaches with the declared democratic principles of the functioning of state institutions.

It is noted that the lack of a comprehensive reform concept, personnel and financial difficulties, excessive centralisation of management and duplication of powers had a negative impact on the effectiveness of law enforcement and the level of public trust in law enforcement agencies. At the same time, the adoption of relevant laws and the 1996 Constitution of Ukraine laid the regulatory and institutional groundwork for further reforms and the adaptation of the law enforcement system to European standards.

The research materials and conclusions formulated can be used in the process of developing modern reforms in the field of law enforcement, improving regulatory and legal regulation, and forming scientifically based approaches to the development of the system of ensuring legality and law and order in Ukraine.

Keywords: pre-trial investigation bodies, militia, police, law enforcement system, law enforcement activities, prosecutor's office, Security Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Епоха глобальних змін, спричинена розпадом Радянського Союзу, стала викликом щодо існуючого на теренах колишнього «соціалістичного блоку» політико-правового укладу. Об'єктивна необхідність трансформації державної, правової та суспільної системи стикалася у цей період з явним та активним спротивом з боку носіїв глибоко вкорінених радянських ідеологічних та функціональних принципів побудови державного механізму. На теренах України, яка небезпідставно вважалася у другій половині 80-х років XX століття «заповідником застою», це протистояння отримало особливо гостру форму. Проголошення незалежності України відкрило вікно можливостей для докорінного реформування всієї державно-правової системи, однак цей процес зазнав якщо не краху, то суттєво викривленої форми. Одним із полів битви за реформування держави стала система правоохоронних органів. Відсутність усталених демократичних традицій, кадровий голод, правова невизначеність та стан соціально-економічної кризи суттєво погіршували і без того проблемну ситуацію у правоохоронній системі.

Консервація радянської організаційно-правової моделі правоохоронної діяльності в умовах формального проголошення курсу на демократизацію та верховенство права стала джерелом глибокого внутрішнього протиріччя як для самої системи правоохоронних органів, так і для її співробітників. Відсутність цілісної державної концепції реформування правоохоронної системи, чіткого розмежування повноважень між її складовими елементами, а також ефективних механізмів парламентського й судового контролю негативно позначилися на рівні законності та довіри суспільства до державних інституцій.

Наукове осмислення процесу становлення правоохоронної системи незалежної України, проблем та викликів у її еволюції, пошуки шляхів подолання радянського спадку є принципово необхідними для виявлення системних прорахунків у побудові нової функціональної структури правоохоронних органів.

Актуалізація теми даного дослідження зумовлена потребою виявлення та дослідження передумов та складових кризових явищ, які склалися у процесі трансформації правоохоронної системи України у першій половині 90-х років XX століття а також формування теоретичного підґрунтя для подальшого розвитку правоохоронної діяльності у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика становлення та розвитку правоохоронної системи України відображена у працях цілого ряду дослідників, які розглядали різнопланові аспекти даного процесу. У цьому контексті варто навести праці М. В. Костицького [1] та В. Я. Тація [2], присвячених загальним питанням державотворення, розвитку та реформування правової системи а разом з цим і трансформації правоохоронних органів. У числі робіт як узагальнюючого, так і спеціалізованого характеру необхідно приділити увагу науковим працям дослідника діяльності правоохоронних органів О. М. Бандурки [3], який присвятив свої роботи аналізу управлінських, кримінологічних та організаційних аспектів правоохоронної діяльності.

На рівні із працями загального характеру необхідно взяти до уваги роботи, які орієнтуються на розгляд або окремих галузей правоохоронної діяльності, або ж окремих складових функціонування правоохоронних органів. Однією з найменш розглянутих у науковому доробку вітчизняних авторів є проблема становлення та еволюції системи досудового слідства у незалежній Україні. Тут до розгляду необхідно взяти праці О. Ю. Татарова [4] та О. А. Солдатенка [5]. Важливим є сформульоване бачення досудового слідства як системного елементу кримінальної юстиції, яка потребує інституційної централізації слідчих функцій. Варто погодитися із пропозицією щодо запровадження єдиного слідчого органу, що має сприяти узгодженості всієї кримінально-правової політики, мінімізувати позапроцесуальний вплив на слідчих а також створить умови для здійснення ними незалежної та об'єктивної процесуальної діяльності [5, с.10]. Вивчення міжнародного досвіду діяльності органів досудового розслідування відображено в працях В.І. Теремецького. Зокрема, сформульовано твердження, що запровадження будь-яких реформ не повинно будуватися на механічному перенесенні окремих правових процедур і інститутів західних держав [6]. Окрім цього, слід погодитися із думкою про те, що іноземний досвід може бути запозичений та імплементований в національне законодавство з метою покращення нормативно-правової діяльності правоохоронних органів [7]. Проблеми функціонування прокуратури України, її місця в системі органів державної влади та збереження інституту загального нагляду в умовах незалежності досліджувалися у роботах В. В. Сухоноса [8] та С.В. Подкопаєва [9]. Аспекти становлення та діяльності Служби безпеки України як правонаступника радянських органів державної безпеки розглядалися у працях В. Г. Пилипчука [10]. Також, дана тематика розглядається в колективних працях кафедри теорії, історії та філософії права ННПП НАВС, зокрема, в навчальному посібнику «Історія держави та права України (схеми та таблиці)» [11].

Враховуючи наявний обсяг наукових праць і віддаючи належне доробку дослідників, варто відмітити, що у більшості праць комплексний історико-правовий аналіз особливостей процесу становлення правоохоронної системи України у першій половині 90-х років присутній переважно у контексті розгляду іншої проблематики, що зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку у даному напрямі.

Метою статті є вивчення основних аспектів процесу становлення правоохоронної системи України у першій половині 90-х років а також визначення їхнього впливу на подальший розвиток національної політики у правоохоронній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глибокі політико-правові та соціально-економічні трансформації першої половини 90-х років XX століття визначалися дуже різноплановими процесами й тенденціями. Однак в контексті проблематики, що розглядається, окрім всього іншого варто звернути увагу на питання, яке підняли у своїй праці В. Я. Тацій, А. Й. Рогожина та В. Д. Гончаренко. Дослідники зазначали, що головною особливістю суспільно-політичного життя України у період 1990–1996 років був надто повільний і досить складний процес визрівання громадянського суспільства а разом з цим і становлення правової держави [2, с.395]. Складний процес переходу від посттоталітарної держави до демократичного устрою включав у себе й докорінну зміну бачення місця й ролі правоохоронних органів у системі суспільного та державного устрою України. Першим державно-правовим актом, який заклав основи розуміння побудови власної правоохоронної системи стала Декларація про державний суверенітет України, прийнята 16 липня 1990 року, яка визначала засадниче бачення наряду побудови саме власної системи національної безпеки [12]. Однак основною проблемою на початковому етапі творення незалежної держави було фактичне успадкування Україною радянської моделі побудови правоохоронних органів. Ця ситуація також була ускладнена ще й відсутністю чіткої концепції реформування системи, що й призвело до збереження багатьох радянських підходів у діяльності цих органів.

Разом з цим особливістю періоду першої половини 90-х років стало поєднання норм радянського законодавства з новими національними державно-правовими актами, що створювало правову невизначеність та ускладнювало практичну діяльність правоохоронних органів. Значна частина нормативно-правових актів УРСР формально діяла до середини 1990-х років, що власно і зумовлювало інерційний характер реформ.

Формування нормативно-правової бази побудови та функціонування правоохоронної системи України у даний період мало переважно суперечливий і досить фрагментарний характер. З одного боку прийняття Законів України «Про міліцію» 1990 року [13], «Про прокуратуру» 1991 року [14] та «Про

Службу безпеки України» 1992 року [15] стало важливим кроком у напрямі формування національної системи правоохоронних органів. Проте з іншого боку зазначені закони значною мірою відтворювали радянську концепцію організації та функціонування відповідних органів з акцентом на карально-репресивних функціях, при суто декларативному характері захисту прав і свобод громадян.

Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року стало поворотним пунктом у формуванні конституційних засад правоохоронної системи. Статтями 3, 6, 8 та 24 Конституції України, як засадничі, були визначені принципи верховенства права, поділу влади та гарантії прав людини, що, у свою чергу, вимагало подальшого реформування правоохоронних органів відповідно до європейських стандартів [16]. Загалом розгляд становлення правоохоронної системи крізь призму конституційного процесу та утвердження принципу верховенства права є мабуть одним з найбільш доцільних варіантів дослідження, якщо ми ґрунтуємося на історико-правовому аналізі проблеми. Такий підхід підтримується цілим рядом вітчизняних дослідників. Наприклад, В. Ф. Погорілко підкреслює, що до прийняття Конституції України у 1996 році система органів державної влади функціонувала в умовах незавершеності конституційно-правової моделі державного ладу, що істотно впливало на їх правовий статус і повноваження. Відсутність чітких конституційних засад організації та діяльності органів державної влади у перші роки незалежності зумовило збереження радянських підходів до здійснення владних повноважень та обмежувала реальні гарантії прав і свобод людини [17, с.153-154]. Ця теза отримала свій розвиток у праці В. О. Антонова, який конкретизував проблему суб'єктів конституційно-правових відносин в аспекті забезпечення національної безпеки [18, с.373-374]. Безумовно ці твердження цілком і повністю є дотичними до побудови та функціонування системи правоохоронних органів як складової системи органів державної влади в цілому. Загалом конституційний процес прямо й безпосередньо вплинув на початок трансформації правоохоронної системи України, формуючи засади правової бази служіння інтересам суспільства а також механізму забезпечення та захисту прав людини й громадянина. Однак, разом з цими позитивними процесами, варто визнати й наявність дуже сильної інерції з боку адептів попередньої моделі, що достатньо тривалий час стримувало прагнення до видозміни правоохоронних органів та їхньої ролі у суспільному та державному житті.

Загалом така точка зору не є поодинокую у вітчизняному науковому полі. Наприклад подібні тенденції розглядаються також у працях О. М. Бандурки. Варто виділити спільне розуміння процесу становлення правоохоронної системи України як достатньо суперечливий перехід від радянської адміністративно-командної моделі до системи, побудованої на демократичних і правових принципах. Але найважливішим моментом тут є констатація того, що цей процес відбувався фактично без належної концептуальної основи шляхом організаційного та кадрового успадкування елементів радянської системи, що й зумовило збереження як її управлінських підходів, так і методів діяльності та правового мислення. [3, с.368] По суті, відсутність системної реформи призвела до того, що правоохоронні органи тривалий час поєднували у своїй діяльності декларування демократичних принципів зі старими авторитарними практиками, що негативно впливало на ефективність управління та рівень довіри населення [19, с.146].

Розглядаючи процес становлення правоохоронної системи України, варто брати до уваги й той факт, що успадкування Україною радянських централізаторських підходів до адміністрування правоохоронною діяльністю, до того ж поєднане із тяжкою соціально-економічною та політичною кризою та відсутністю цілісної концепції реформування системи, породжувало цілу низку правових та організаційних колізій. Правова невизначеність, дублювання повноважень між правоохоронними органами та інерція радянських практик призвели до того, що реформи цієї системи були фрагментарними і поступовими, що вплинуло на ефективність діяльності органів правопорядку та довіру громадян]. У першій половині 90-х років правоохоронні органи перебували в стані глибокої організаційної та функціональної кризи. З одного боку, вони залишалися основним інструментом забезпечення правопорядку, працюючи в умовах різкого зростання кримінальної злочинності, економічних правопорушень та корупції. Разом з цим з іншого боку систему підточували проблеми кадрового забезпечення, низький рівень матеріально-технічного фінансування та відсутність чіткої стратегії реформування. Кадрове забезпечення правоохоронних органів у 1990–1996 роках залишалося однією з найбільш гострих проблем. Відтік кваліфікованих кадрів, викликаний низьким рівнем оплати праці, соціального забезпечення та найголовніше – правової незахищеності працівників вкрай негативно впливав на якість правоохоронної діяльності. Організаційна структура багатьох органів залишалася надмірно централізованою, що не відповідало умовам демократичної правової держави. Це обмежувало можливості ефективного реагування на глобальні та регіональні виклики, а також потреби суспільства в цілому.

Однією з важливих проблем, яку успадкувала правоохоронна система України, були надзвичайно широкі повноваження загального нагляду прокуратури, зафіксовані у Законі України «Про прокуратуру» від 1991 року, який фактично закріпив її домінуючу роль у системі правоохоронних органів. Водночас відсутність чіткого розмежування функцій між прокуратурою та іншими органами досудового розслідування (стаття 112 КПК УРСР 1960 р. [20]) призводила до дублювання повноважень та конфліктів підслідності. Це негативно позначалося на ефективності кримінального переслідування та дотриманні прав людини [14].

Створення Служби безпеки України як окремого специфічного сектору забезпечення безпеки та правопорядку у державі було одним із найбільш важливих кроків у процесі становлення правоохоронної

системи незалежної України. СБУ прийшла на зміну радянському КДБ, однак процес її інституційного становлення супроводжувався значними труднощами. Основною проблемою у діяльності СБУ досліджуваного періоду була така ж спадковість вад попередньої системи, аналогічна до всіх інших складових структури правоохоронних органів України. Це відносилося як до кадрової та організаційної політики Служби, так і до функціоналу її повноважень – поєднання розвідувальних, контррозвідувальних, правоохоронних і слідчих функцій створювало ризики надмірної концентрації повноважень [21, с.838-839].

Разом з усіма цими процесами однією з найбільш гострих проблем становлення правоохоронної системи України було систематичне порушення прав і свобод людини. Застосування незаконних методів слідства, перевищення службових повноважень та формальний підхід до захисту прав громадян суперечили задекларованим принципам правової держави. Ці явища свідчили про глибоку невідповідність між нормативною моделлю правоохоронної системи та реальною практикою її функціонування. Однак реальне реформування даної сфери функціонування органів правопорядку припадає на більш пізній період, що варто окремого наукового дослідження.

Висновки. Становлення правоохоронної системи України у першій половині 90-х років XX століття відбувалося в умовах глибоких суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій, пов'язаних із розпадом СРСР та формуванням незалежної української держави. У цей період було закладено основи формування національної моделі правоохоронних органів, однак її розвиток характеризувався суперечливістю та фрагментарністю, зумовленими відсутністю цілісної стратегії реформування та збереженням значної кількості радянських інституційних і правових підходів. Ключовими проблемами становлення правоохоронної системи стали правова невизначеність і колізійність законодавства, надмірна централізація управління, дублювання повноважень між окремими органами, а також неврегульованість питань підслідності та взаємодії. Значний вплив на ефективність правоохоронної діяльності мали кадрові та фінансові труднощі, низький рівень матеріально-технічного забезпечення і недостатня професійна підготовка персоналу.

Водночас у першій половині 90-х років було закладено базові нормативно-правові та інституційні основи правоохоронної системи України, зокрема прийнято профільні закони та Конституцію України, що визначили засадничі принципи верховенства права, законності та пріоритету прав і свобод людини. Саме цей період створив передумови для подальших реформ правоохоронних органів і поступової адаптації їх діяльності до європейських стандартів. Аналіз процесу становлення правоохоронної системи України у першій половині 90-х років свідчить про необхідність урахування історичного досвіду при розробленні сучасних реформ у сфері правоохоронної діяльності. Усвідомлення допущених у перехідний період прорахунків а також досягнень дозволяє сформувати більш ефективну, демократичну та орієнтовану на захист прав людини правоохоронну систему, що відповідає викликам сучасного розвитку української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Костицький М.В. Українська політико-правова доктрина як основа реформування судових і правоохоронних органів. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1996. № 1. С. 21-28.
2. Тацій В.Я., Рогожина А.Й., Гончаренко В.Д. Історія держави і права України: підручник. У 2-х т. Т. 2. Київ: Ін Юре. 2003. 487 с.
3. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків: Основа, 1999. 438 с.
4. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС). Донецьк: Промінь, 2012. 640 с.
5. Солдатенко О. А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2006. 18 с.
6. Теремецький В. І. Досудове розслідування: зарубіжний досвід та практика застосування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 20–29. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3554989>. URL: <https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/teremetsky.pdf>
7. Chumak V. V., Teremetskyi V. I., Popovych T. G. Organizational and Legal Model of the Activities of the Police of Germany regarding Anti-Smuggling: Prospects for the Implementation of the Positive Experience in Ukraine. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 110. С. 27–32. <https://doi.org/10.71404/2409-6415.110.03>. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/chumak_teremetskyi_popovych_110.pdf
8. Сухонос В. В. Прокуратура в механізмі української держави: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Одеса. 2009. 33 с.
9. Подкопаєв С. В. Організація та діяльність прокуратури в Україні. Харків: Право. 2020. 364 с.
10. Пилипчук В. Г. Становлення і розвиток СНБ-СБ України: теоретичні та організаційно-правові основи (1991–2004): монографія. Київ: НКЦ СБ України. 2006. 496 с.
11. Історія держави та права України (схеми та таблиці): навчальний посібник / О. В. Шкурятенко, Д. І. Курас та ін. Київ: Людмила, 2020. 170 с.
12. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 08.11.2025).

13. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text> (дата звернення: 08.11.2025)
14. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 № 1789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
15. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (дата звернення: 08.11.2025).
16. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
17. Конституційне право України. За ред. д-ра юр. наук, проф. В. Ф. Погорілко. Київ : Наукова думка. 1999. 734 с.
18. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ. 2017. 576 с.
19. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України. Харків: НУВС МВС України. 2004. 780 с.
20. Кримінально-процесуальний Кодекс України (від статті 94 до статті 236-8): Закон України від 28.12.1960 № 1002-05 / Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки. (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text> (дата звернення: 08.11.2025)
21. Сторожко В. В. Історико-правовий аналіз розвитку та становлення Служби Безпеки України як правоохоронного органу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. 32 (1). С. 836-843.

REFERENCES:

1. Kostytskiy, M. V. (1996). *Ukrainian political and legal doctrine as a basis for reforming judicial and law enforcement bodies* [Ukrainska polityko-pravova doktryna yak osnova reformuvannya sudovykh i pravookhoronnykh orhaniv]. Scientific Bulletin of the Ukrainian Academy of Internal Affairs, No. 1, pp. 21–28.
2. Tatsii, V. Ya., Rohozhyna, A. Y., & Honcharenko, V. D. (2003). *History of the State and Law of Ukraine* [Istoriia derzhavy i prava Ukrainy]: textbook. In 2 vols. Vol. 2. Kyiv: In Yure, 487 p.
3. Bandurka, O. M. (1999). *Fundamentals of management in the internal affairs bodies of Ukraine: theory, experience, ways of improvement* [Osnovy upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy: teoriia, dosvid, shliakhy udoskonalennia]. Kharkiv: Osnova, 438 p.
4. Tatarov, O. Yu. (2012). *Pre-trial proceedings in the criminal process of Ukraine: theoretical, legal and organizational foundations (based on the materials of the Ministry of Internal Affairs)* [Dosudove provadzhennia v kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoretyko-pravovi ta orhanizatsiini zasady]. Donetsk: Promin, 640 p.
5. Soldatenko, O. A. (2006). *Pre-trial investigation in Ukraine: formation and development prospects* [Dosudove slidstvo v Ukraini: stanovlennia ta perspektyvy rozvytku]. Abstract of PhD thesis in Law, specialty 12.00.09. Kyiv, 18 p.
6. Teremetskiy, V. I. (2019). *Pre-trial investigation: foreign experience and practice of application in Ukraine* [Dosudove rozsliduvannia: zarubizhnyi dosvid ta praktyka zastosuvannia v Ukraini]. Journal of Eastern European Law, No. 69, pp. 20–29. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3554989>_URL: <https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/teremetskiy.pdf>
7. Chumak, V. V., Teremetskiy, V. I., & Popovych, T. G. (2023). *Organizational and legal model of the activities of the police of Germany regarding anti-smuggling: prospects for the implementation of the positive experience in Ukraine*. Journal of Eastern European Law, No. 110, pp. 27–32. <https://doi.org/10.71404/2409-6415.110.03> URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/chumak_teremetskiy_popovych_110.pdf
8. Sukhonos, V. V. (2009). *Prosecutor's Office in the mechanism of the Ukrainian state: problems of theory and practice* [Prokuratura v mekhanizmi ukrainskoi derzhavy: problemy teorii ta praktyky]. Abstract of Doctoral thesis in Law, specialty 12.00.10. Odesa, 33 p.
9. Podkopaiev, S. V. (2020). *Organization and activities of the Prosecutor's Office in Ukraine* [Orhanizatsiia ta diialnist prokuratury v Ukraini]. Kharkiv: Pravo, 364 p.
10. Pylypchuk, V. H. (2006). *Formation and development of the National Security Service – Security Service of Ukraine: theoretical and organizational-legal foundations (1991–2004)* [Stanovlennia i rozvytok SNB–SB Ukrainy]. Kyiv: National Research Center of the Security Service of Ukraine, 496 p.
11. Shkuratenko, O. V., Kuras, D. I., et al. (2020). *History of the State and Law of Ukraine (schemes and tables)* [Istoriia derzhavy ta prava Ukrainy (skhemy ta tablytsi)]. Kyiv: Liudmyla, 170 p.
12. Declaration of State Sovereignty of Ukraine No. 55-XII (July 16, 1990). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (accessed: 08.11.2025).
13. On the Militia: Law of Ukraine No. 565-XII (December 20, 1990). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text> (accessed: 08.11.2025).
14. On the Prosecutor's Office: Law of Ukraine No. 1789-XII (November 5, 1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12#Text> (accessed: 08.11.2025).
15. On the Security Service of Ukraine: Law of Ukraine No. 2229-XII (March 25, 1992). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> (accessed: 08.11.2025).
16. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-VR (June 28, 1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: 08.11.2025).

17. Pohorilko, V. F. (Ed.). (1999). *Constitutional Law of Ukraine* [Konstytutsiine pravo Ukrainy]. Kyiv: Naukova Dumka, 734 p.
18. Antonov, V. O. (2017). *Constitutional and legal foundations of national security of Ukraine* [Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy]. Kyiv: TALKOM, 576 p.
19. Bandurka, O. M. (2004). *Theory and practice of management of internal affairs bodies of Ukraine* [Teoriia i praktyka upravlinnia orhanamy vnutrishnikh sprav Ukrainy]. Kharkiv: National University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 780 p.
20. Criminal Procedure Code of Ukraine (Articles 94–236-8): Law of the Ukrainian SSR No. 1002-05 (December 28, 1960) (repealed). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text> (accessed: 08.11.2025).
21. Storozhenko, V. V. (2024). *Historical and legal analysis of the development and formation of the Security Service of Ukraine as a law enforcement body* [Istoryko-pravovyi analiz rozvytku ta stanovlennia Sluzhby Bezpeky Ukrainy yak pravookhoronnoho orhanu]. Bulletin of the Criminological Association of Ukraine, Vol. 32, No. 1, pp. 836–843.

Стаття надійшла до редакції: 14.11.2025

УДК 349.444

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-16-21

Поляруш Світлана Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнопраових дисциплін та державного управління
Центральноукраїнського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
sv_polyarush@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1157-3248

ЖИТЛОВЕ ПИТАННЯ ТА ЙОГО ВИРІШЕННЯ В УКРАЇНІ В XIX-XX СТ.

Стаття характеризує процес вирішення житлового питання у період прискорення урбаністичних тенденцій на українських землях у період XIX-XX ст. Звернуто увагу на різні підходи сучасних вчених до періодизації процесу формування норм житлового права в Україні. Продемонстровано, що у другій половині XIX ст. відбувається індустріалізація, а з нею і житлово-будівельний бум у низці міст та містечок українських губерній, що характеризувалися швидким спорудженням готелів та прибуткових будинків. Наголошено на домінуванні технічних норм у перших кодифікованих і міжнародних нормативно-правових актах з житлової проблеми. Підкреслено, що під час Першої світової війни житлова криза загострилась, а імперське законодавство захищало житлові права військовослужбовців та їх сімей, врегульовувало питання експлуатації житлового фонду та найму приміщень. Відмічено, що у період відродження української державності лише уряд П. Скоропадського намагався якось врегулювати житлові відносини. Відзначено, що більшовицький квартирний перерозподіл житла мав дискримінаційний і популістський характер, призвів до безгосподарної його експлуатації. Встановлено, що вирішення проблеми житлового забезпечення населення у період непу характеризувалося спробами задіяти ринкові механізми для максимально швидкого задоволення потреб у житлі. Проте, 30-ті рр. XX ст. відмічені продовженням репресивної політики держави по виселенню частини громадян із помешкань. Акцентовано увагу на тому, що після Другої світової війни відбудовується як житло для партійно-державної номенклатури, так і для пересічних громадян. Встановлено, що наступні роки, аж до здобуття Україною незалежності, партійно-державна верхівка ставила амбітні завдання забезпечити населення дешевим житлом шляхом спорудження „хрущовок” і „брежнєвок” та заохоченням індивідуального будівництва. Зазначено, що друга половина 1980-х рр. характеризувалась проголошенням курсу на забезпечення кожної родини окремою квартирою до 2000 р. Проте, амбітні плани так і не втілилися у життя у повній мірі. Саме ж житло було засобом підкреслення нерівності у задекларованій країні рівних можливостей.

Ключові слова: урбанізація, „квартирна криза”, „ущільнення”, нова житлова політика УСРР, житлово-будівельна кооперація, елітне житло, масове житло.

Poliarush S. HOUSING ISSUE AND ITS SOLUTION IN UKRAINE IN THE XIX-XX CENTURIES

The article characterizes the process of solving the housing issue during the period of acceleration of urban trends in Ukrainian lands in the period of the XIX-XX centuries. Attention is drawn to various approaches of modern scientists to the periodization of the process of forming housing law norms in Ukraine. It is demonstrated that in the second half of the XIX century. industrialization takes place, and with it a housing construction boom in a number of cities and towns of Ukrainian provinces, which were characterized by the rapid construction of hotels and apartment buildings. The dominance of technical standards in the first codified and international regulatory legal acts on the housing problem is emphasized. It is emphasized that during the First World War the housing crisis worsened, and imperial legislation protected the housing rights of servicemen and their families, regulated the issue of operating the housing stock and renting premises. It is noted that only the government of P. Skoropadsky tried to somehow regulate housing relations. It is noted that the Bolshevik apartment redistribution of housing was discriminatory and populist in nature, leading to its uneconomic exploitation. It is established that the solution to the problem of